

Illustration av hur många intressenter kan samlas för att diskutera bland annat skogsskötsel från ett landskapsperspektiv, här på Stalonberget i Vilhelmina kommun. Foto: Ursula Neussel.

Att planera för hela skogslandskapet – utmaningar och möjligheter

Julia Carlsson, Gun Lidestav, Therese Bjärstig, Johan Svensson och Eva-Maria Nordström

Skogens många värden behöver samplaneras och sättas i sitt sammanhang utifrån ett landskapsperspektiv.

Vi intervjuade skogsägare och skogliga intressenter om hur de ser på skogens värden, äganderätten och skogspolitiska förutsättningar, samt synen på att samarbeta och ta hänsyn till varandras intressen.

Vi utgår från behov identifierade i planeringsprocesser som inkluderar många deltagare och intressen, när det gäller att förbättrakommunikation, information och mötesplatser.

Vi ser tre möjliga verktyg för att skapa förutsättningar för ett landskapsperspektiv i planeringen av skogens värden: en landskapslots, en samverkansarena, samt utformningen och användandet av skogsbruksplanen.

Skogslandskapet rymmer många olika socio-kulturella, ekologiska och ekonomiska värden och funktioner som samspekar med varandra. Förutom de traditionella produkterna i skogsbruket bidrar skogen bland annat med energiråvara, natur- och kulturmiljövärden, biologisk mångfald, rekreationsvärden och rennärning. Skogslandskapet får en allt större betydelse för kolinlagring, jakt, fiske och naturturism. Interaktioner mellan människa och natur,

Karta över Vilhelmina kommun med tätorter, vägar, järnväg samt marktyper: mörkgrönt – skog; gult – myr och åkermark; blått – vatten; ljusgrönt – fjällbjörkskog; vitt – kalvfjäll. Kartan skapad av Camilla Thellbro.

mellan skogsägare och andra användare, liksom mellan samhälle och individ präglar landskapet. Därför är det viktigt att betrakta skogen i ett landskapsperspektiv för att förstå hur de olika värdena och funktionerna samspekar och påverkas av faktorer som miljöförändringar, politisk styrning och skogsägarers målsättningar. Genom att se helheten kan vi bättre förstå sambanden och dynamiken i förändringarna.

De olika värdena i skogslandskapet företräds av olika aktörer och institutioner, och har traditionellt planerats i skilda sektorer. Skoglig planering sker vanligen på bestånds- och fastighetsnivå, men sällan över fastighetsgränser. Trots att mer än hälften av den svenska produktiva skogsmarken ägs av icke-industriella privata skogsägare, är skötseln och rådgivningen strömlinjeformad, vilket har resulterat i ett tämligen enhetligt skogslandskap med likåldriga virkesproduktionsinriktade skogsbestånd och viss generell naturhän-syn. Andra skogliga värden börjar dock lyftas fram alltmer, exempelvis möjligheter till biobaserade förnyelsebara energikällor och rekreationsvärden. Konflikter kring naturresursanvändning och osäkerhet inför framtida klimatförändringar påverkar utvecklingen och skötseln av skogslandskapet. Beslutsfattare, forskare och praktiker påtalar allt oftare behovet av att utveckla planeringsprocesser för att bättre kunna hantera och göra avvägningar mellan olika aktörers och sektorer intressen kring

skogens användning. Det görs inte minst i relation till den Europeiska Landskapskonventionen. Detta är en utmaning, då individens och samhällets värderingar förändras över tid och rum.

Vilhelmina som ett exempel

Vilhelmina Model Forest, som omfattar hela Vilhelmina kommun, utgör ett konkret exempel på ett landskap som rymmer många värden och funktioner, men som också möter många utmaningar när det gäller hänsyn mellan intressenter och förvaltning. Vilhelmina Model Forest är ett nätverk där många intressenter samlas för att samarbeta och utbyta kunskap, information och idéer kring uthålligt brukande. Landskapet karaktäriseras av boreal skog och fjällskog i Norrlands inland, där skogsbruk, renskötsel, skyddsvärd natur och kulturvärden samexisterat under lång tid. Skogsbruket har traditionellt haft en stor betydelse för en levande landsbygd. Idag möter dock Vilhelmina, liksom andra gles- och landsbygdskommuner, allt större utmaningar i form av färre arbetstillfällen och en förändrad marknad för skogsråvara. Det har i sin tur bidragit till utflyttning och en minskande, åldrande kvarvarande befolkning, med motsvarande utmaningar för att upprätthålla välfärd och service.

För att få en uppfattning om synen på hur landskapet kan användas och planeras intervjuade vi 32 personer i Vilhelmina i olika åldrar – kvinnor och män, åbor och

Citat från intervjuer

"Jag vill driva ett jätteaktivt skogsbruk och verkligen utnyttja och ta vara på all potential som bara går. Inte bara skog, skogsskötsel, utan även ta vara på turism, odling, sightseeing, naturvärden och rekreation."

"Det är en viss öppenhet för en varierad skogsskötsel, även för klimatanpassning. Människor tänker framåt, vilka värden vill jag ska finnas på min fastighet?"

"Jag vill bidra till skydda unik natur, men det är inte rimligt att jag ensam ska bära kostnaderna för något som gagnar alla."

"Det finns så många intressenter som vill nyttja skogsmarken: turismföretag, skoterförare, gruvnäring, vattenkraften, jägare, naturvård, rennärigen, bärföretagen. Olika näringar ställs mot varandra. Skogen är en nationell tillgång. För min del är det okej att allmänheten vistas i skogen, men när det kommer till näringar, eller aktiviteter som stödjer andra näringar – vad betalar då turismindustrin till mig som skogsägare?"

"Det är ganska oräddt ur entreprenöriell synpunkt att jag kan få bedriva skogsbruk och måste ta hänsyn till deras näring medan de inte behöver ta hänsyn till min. Det är viktigt att titta från båda hållen. Vi måste ha en samsyn."

"Det handlar om hur man nyttjar den gemensamma naturresursen. Om vi kunde komma närmare kärnvärdena med VMF så kan man nå stora förändringar inom lokalsamhället, att våga problematisera kring frågan och fokusera på betydelsen för den framtida överlevnaden. Att bygga ett starkare civilsamhälle samtidigt som man bevarar och utvecklar skogens värden – där kan VMF bidra."

"Ett problem är att människor har för lite kunskap, att de inte förstår varandra intressen. I VMF kan människor börja prata med varandra och förstå, se visioner – det tror jag på."

utbor. Intervjupersonerna representerade skogsägare, samisk kultur och rennärning, turismverksamhet, natur- och miljöhänsyn, geologi, lokal matproduktion och utbildningsverksamhet, liksom myndigheter, skogsägarföreningar och skogsföretag. De fick besvara frågor som berörde skogsskötsel, att ta hänsyn till många värden, synen på den svenska skogsbruksmodellen, lagstiftning och äganderätt, samt nätverk och relationer mellan olika aktörer – för att vi utifrån detta skulle kunna säga något om behovet av samarbete ur ett landskapsperspektiv.

Synen på landskapsplanering

Intervjupersonerna beskriver ett starkt engagemang i samhället kring hur skogsresursen och landskapet används. Flertalet tillbringar mycket tid i skogen för rekreation, jakt, fiske och andra aktiviteter. De flesta skogsägarna ser ekonomiska värden och virkesproduktion som huvudsaklig målsättning, medan andra skogsägare och intressenter lyfter fram ett multifunktionellt skogsbruk där också biodiversitet, vattenkvalitet och rekreationsvärden ges utrymme i skötselplanerna. I relation till detta kom äganderätten upp som en viktig faktor – hur mycket hänsyn krävs av en markägare gentemot andra intressen? Vad innebär ”frihet under ansvar”? Samtidigt som äganderätten är stark förväntas markägaren ta hänsyn till samhällets intressen, vilket ofta medför en ekonomisk inskränkning. Konflikter uppstår mellan virkesproduktion, bevarandet av nyckelbiotoper, turism, bärföretag och rennäringens behov. Beslutsfattande kring naturresursanvändning sker emellertid ofta långt ifrån den lokala nivån när det gäller t.ex. råvarumarknad, internationella bestämmelser och direktiv kring naturvård, infrastruktur och landsbygdsutveckling. Många markägare nämner vikten av ett multifunktionellt skogsbruk som bedrivs utifrån ett landskapsperspektiv, och vikten av att det skapas nya former och mötesplatser för att diskutera de olika anspråken. Här nämns Vilhelmina Model Forest som en potentiell arena för att skapa dialog, konsensus och demokrati där många intressenter kan mötas i syfte att nå ökad förståelse och kunskapsutbyte.

Möjligheter för landskapsplanering

Utifrån intervjumaterialet och litteratur rörande deltagande planering identifierades tre olika problem (se tabell).

Sverige har en tradition av konsensus och samråd mellan olika intressenter, i t.ex. remissprocesser, men trots detta har ingen myndighet en översyn eller ett ansvar för landskapet och dess naturresurser som helhet. Kopplingen mellan sociala och ekologiska värden är också vag i samhällsplaneringen. Det behövs tydlighet kring vilka som bär administrativt ansvar för landskapet och en harmonisering mellan lagstiftning på internationell, nationell, och regional/lokal nivå. Planering för många intressen över sektorsgränser som kan hantera konflikter och förbereda för framtida osäkerheter är en utmaning. Arbetet med

	Problem	Möjligheter
Brist på erfarenheter och ledarskap för att utveckla framgångsrikt samarbete	• Avsaknad av förvaltning på landskapsnivå • Avsaknad av kommunikation mellan sektorer och intressenter • Olika syn på äganderätten	Landskapskoordinator
Brist på initiativ och forum/arena	• Varierande möjligheter och resurser för samarbetsprocesser • Brist på kommunikation och kunskapsutbyte	Model Forest och andra forum på landskapsnivå
Brist på informationsunderlag och verktyg	• Ingen koordinering mellan fastigheter • Ingen konsekvensanalys av hur olika värden påverkar varandra i landskapet • Kort planeringshorisont (10–20 år)	Skogsbruksplanen som ett utvecklat verktyg för landskapsplanering

landskapsplanering skulle underlättas av nya kommunikationsrutiner mellan intressenter, men också av tydligt ledarskap och medling. Här skulle en ”landskapskoordinator” fylla en viktig funktion som länk mellan beslutsfattare och dem som påverkas av besluten. Landskapskoordinatören kan fungera som neutral medlare i dialoger och säkerställa att information sprids. Men även att beslutsprocesser, planering och konsekvensanalyser är begripliga och karaktäriseras av transparens.

Partnerskap för att skapa och nå ömsesidiga överenskommelser och samsyn är en nyckel, där deltagarna har förtroende för varandra och processen. Samarbetsprocesser som inkluderar olika intressenter i en dialog kring förvaltning, skötsel och planering av det gemensamma landskapet behöver således etableras som fasta inslag i samhällsplaneringen. Det finns få lokala forum där markägare och andra intressenter kan samlas för att diskutera skötsel för flera olika värden ur ett landskapsperspektiv. Ett intressant exempel är emellertid Model Forest-konceptet, där samverkan mellan

olika både offentliga och privata intressenter är central. År 2004 etablerades Vilhelmina Modellskog, som den första i Europa, där hållbarhet och kommunikation är i fokus i kombination med lokal, traditionell och vetenskaplig kunskap om landskapet.

Skogsbruksplanen beskriver data om skogsfastigheten i form av beståndstyp, trädslag, målklasser, volym, ålder m.m. och föreslår skötselåtgärder för 10–20 år framåt. Ur skogsplaneringsperspektiv är det en ganska kort tidsperiod, eftersom skogens omloppstid är 80–120 år för barrskog i inlandet. Skogsbruksplanen är ett redan etablerat verktyg som används av de flesta skogsägare, vilket gör att vi tror att den kan utvecklas till att även inkludera fler värden och konsekvensanalys för omgivande fastigheter och områden. Skogsbruksplanen kan stödja mer översiktlig planering genom planeringsverktyg som Heureka. Heureka möjliggör datoranalyser av exempelvis hur olika skötselalternativ påverkar produktionen av olika värden på landskapsnivå samtidigt som konsekvenserna för olika skogsägare beaktas.

”Mångfalden av intressen bör ses som en resurs för nya kreativa idéer och lösningar.”

Slutsatser / Rekommendationer

Betydelsen av människors möjlighet att skapa, uttrycka och få gehör för sina behov i användningen av naturresurser är viktig för en hållbar utveckling, liksom rättigheter och skyldigheter, inte minst ur demokratisynpunkt. Landskapsperspektivet är därför nödvändigt för att samla intressenter till diskussioner om sitt gemensamma land-

skap. Det kan också bidra till att utveckla policyer och skötselstrategier som gör det möjligt för aktörer att mötas över sektorsgränser, ämnesdiscipliner och politiska nivåer. Mångfalden av intressen bör ses som en resurs för nya kreativa idéer och lösningar. Det är viktigt att utveckla gemensamma synsätt av landskapets värden och verktyg för att göra avvägningar mellan

intressen. Vi tror att ett landskapsperspektiv kan främjas med hjälp av en landskapskoordinator som underlättar samarbetsprocesser, genom Model Forest-konceptet som en lokal arena för samverkan, och med en utformning av skogsbruksplanen som ett verktyg som inkluderar fler värden och analyserar hur skötseln av en skogsfastighet påverkar omgivningen ■

Ämnesord

Deltagande planering, skogsbruksplan, landskapskoordinator, Vilhelmina Modellskog, landskap, skogsägare, skogliga intressenter, mångbruk.

Läs mer:

- **Carlsson, J. 2017.** Participatory scenario analysis in forest resource management. Exploring methods and governance challenges from a rural landscape perspective. Doktorsavhandling. Institutionen för skoglig resurshushållning, SLU, Umeå. ISBN: 978-91-576-8802-6. <http://pub.epsilon.slu.se/14015/>
- **Esselin, A. 2014.** Landskapsnoden – Förutsättningar. Kungliga skogs- och lantbruksakademien (KSLA), Stockholm. http://www.ksla.se/wp-content/uploads/2015/02/Landskapsnoden_F%C3%B6ruts%C3%A4ttningar-december-2014.pdf
- **Jørgensen, K., Clemetsen, M., Thorén, K.H. & Richardson, T. 2016.** Mainstreaming landscape through the European Landscape Convention. Routledge, Abingdon, Oxon; New York, NY.
- **Selman, P.H. 2012.** Sustainable landscape planning: the reconnection agenda. Routledge, Milton Park, Abingdon, Oxon.

Vilhelmina Modellskog:

<http://www.modelforest.se/>

Heureka programserie:

<http://www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/sha/heureka/heureka/>

Författare:

Julia Carlsson

SkogD, institutionen för skoglig resurshushållning, SLU, 901 83 Umeå. 070-3814 095 julia.carlsson@slu.se

Gun Lidestav

Forskare FLK, docent, institutionen för skoglig resurshushållning, SLU, 901 83 Umeå. 090-786 8391 gun.lidestav@slu.se

Therese Bjärstig

Forskare, docent, statsvetenskapliga institutionen, Umeå Universitet, 901 87 Umeå. 070-216 1268 therese.bjarstig@umu.se

Johan Svensson

Forskare, institutionen för vilt, fisk och miljö, SLU, 901 83 Umeå. 090-786 8333 johan.svensson@slu.se

Eva-Maria Nordström

Forskare, docent, institutionen för skoglig resurshushållning, SLU, 901 83 Umeå. 090-786 8258 eva-maria.nordstrom@slu.se

This project has received funding from the European Union's Seventh Programme for research, technological development and demonstration under grant agreement No 282887

